

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, הן את העולם כולו בטובו, בהן בחסד וברחמים. הוא נותן לחם לכל בשר, כי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד, בעבור שמו הגדול. כי הוא אל זו ומפרנס לכל ומטיב לכל, ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה ה', הן את הכל.

כל עניינה של ברכת המזון היא התודה על המחיה ועל הכלכלה שלנו. משום כך מבליטה הברכה הראשונה את פעולת ההשגחה העליונה, המתגלה לנו באספקלריה כפולה: בתורת "השגחה כללית", המשגיחה בכל צרכי תבל, ולא מתכוונות המלים "הן את העולם כולו", ובתורת "השגחה פרטית", המשגיחה על קיומו של כל יחיד ויחיד ועל סיפוק צרכיו האישיים, עליה מדובר במחצית השנייה של הפסוק הזה "הוא נותן לחם לכל בשר". בהשגחה הכללית ובהשגחה הפרטית באה לידי גילוי אהבת ה' אל הבריות, דהיינו, "החן החסד, הרחמים" שלו. הכרת נוכחותה הנצחית של השגחה אלהית זו ופעולתה הבלתי פוסקת, היא שנותנת לנו את הכסחות והאמונה האיתנה, שהקב"ה "לא יחסר לנו מזון" גם לעתיד ולעולמי עולמים; וכל זה "בעבור שמו הגדול", למען "שם הוי"ה הקדוש, בעל ארבע האותיות, שהוא הסמל של "מידת הרחמים", הרומו על נכונותו תמיד של הטוב והמטיב לעוור לבריותיו בכל צרותיהן.

החלק האחרון: "כי הוא זו ומפרנס לכל" חוזר על הפתיחה ("הן את העולם") ומאיך גיסא הוא משמש מעבר לברכת הסיום, "הן את הכל" לפי הכלל: "מעין חתימה סמוך לחתימה" (עיין פסחים קה ע"א). הוא חוזר ומדגיש שאך ורק ה' הוא הדאג לפרנסת כל בריותיו אשר ברא, ומכין להם את מזונם בטובתו הבלתי מוגבלת. כי שעה "שהבריות ישנן על מיטותיהן הקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגב, ומעריך שולחן לפני כל אחד ואחד" (ויקרא רבה, יד). ולכן נאה ויאה לנו להודות לה' על כל פעולות השגחתו, כי "אורח טוב, מה הוא אומר? כמה טרחת טרח בעל הבית... וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי". (ברכות נח ע"א) — עיין גם מה שכתב ר' יוסף אלבו בספר "העיקרים", מאמר ד, פרק לה, על מגמתה של "ברכת הון".

נודה לך, ה' אלהינו, על שהנחת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו ה' אלהינו מארץ מצרים, ופדתנו מיד עבדים, ועל בריית שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמותנו, ועל חוקיך שהדעתנו, ועל חיים חן וחסד שהונחנתנו, ועל אכילת מזון, שאתה זו ומפרנס אותנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה.

ועל הכל, ה' אלהינו, אנחנו מודים לך ומברכים אותך; יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד, ככתוב: "ואכלת ושבעת, וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה, אשר נתן לך". ברוך אתה ה', על הארץ ועל המזון.

נודה לך, ברכה זו תיקן יהושע, כאשר נכנסו בני ישראל לארץ הקדושה. עניינה הוא להעלות את זכרון ארץ מולדתנו על לוח לבנו אחרי כל סעודה. אפשר לשמוע בתוכנה של "ברכת הארץ" הזאת את ההד של הכרת טובה עמוקה ואת נימת התרוממות הרחב בכואם לארץ, לאחר עשרות שנים של נדודים במדבר וגעגועים

גדולים על הארץ הנכספת: "נודה לך, ה' אלהינו, על שהנחת לאבותינו, ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו מארץ מצרים ופדתנו מיד עבדים". כי רק בזה היגע הם הבינו את משמעות האמיתית של שחרורם מעבדות מצרים, שהעניק להם מעמד של אזרחים בני-חורין על אדמתם שלום. הכיטוי "ארץ חמדה טובה" מורה, לפי דברי המדרש (שמות רבה, לב), על העובדה, שלא רק האבות, אלא אף כל מלכי העולם, "חמדו" את הארץ הזאת, שהצטיינה בבית המקדש המפואר שבחנכה. ברם, נוסף למלים הללו גם המושגים "ברית" ו"תורה" הם חלק בלתי נפרד של ברכתנו (עיין ברכות מח ע"ב): "צריך שיתקור בה ברית", "צריך שיזכור בה תורה". כי תנאי מוקדם לקבלת הארץ, שהוכנסה לאבות, היתה כניסתם בבריתו של אברהם אבינו על ידי המילה המציינת גם את הכרתם במלכות ה' עד סוף כל הדורות, "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו" (ע' בראשית יז, ז-ד). מאידך גיסא קבלת הארץ באה כדי לקיים את התורה ומצוותיה, כמו שנאמר: "ויתן להם ארצות גוים, ועמל לאומים יירשו"; בעבור ישמרו חוקיו, ותורותיו יצטוו" (תהילים קה, מד-מה).

ועל הכל, אחרי רשימת החסדים הטובים, הרחניים והגשמיים, הלאומיים-כלליים והאישיים-פרטיים, שהקב"ה גומל לנו תמיד בכל יום ובכל עת (לפי מגן אברהם, ס' קפח: בכל עונות השנה) הרי פיסקא זו שבברכה, "ועל הכל" יש בה מעין סיכום הדברים מחדש והודה כללית, כשהפסק: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" (דברים ת, י) הוא לפי הוכנו, מקור לה. ברם כאן ניתנת לדברים הללו של התורה משמעות של הבטחה לקראת העתיד, שבו, "יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד" (דומה לדברי תפילת י"ח: "וכל החיים יודוך"). הבעת תודה כפולה זו, ובפתיחת הברכה ובסיומה, מתאימה לכלל שבתלמוד: "צריך שיאמר בה הודאה תהילה וסוף" (ברכות מט ע"א), כלומר שעלינו להודות לה' לא רק אחרי שהכחנו את ערך מתנותיו מתוך הנסיון המעשי, אלא אפילו לפני שנהנינו מפעולותיו צריכים אנו לברך אותו, מתוך האמונה העמוקה, ש"כל דעביד רחמנא, לטב עביד", לפי מאמרו הידוע של רבי עקיבא (ברכות ס ע"ב).

בפיסקא זו, כמו ב"ברכת הודאה" שבתוך תפילת י"ח, אנו מכניסים בימי הנוכה ופורים את תפילת "על הגיסים" (עיין לעיל בתפילת שחרית), המביעה תודתנו על הצלת היהודים מיד צוררים באורח פלא. הברכה בסוף, "על הארץ ועל המזון" (שפירושיה: "על הארץ ומפיקא (הממצאיה) מזון", ברכות מט ע"א) מקבילה לדברי התורה: "ואכלת ושבעת וברכת... על הארץ הטובה" וגו' (דברים ת, י).

רחם, ה' אלהינו, על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש, שנקרא שמך עליו. אלהינו אבינו, רענו וזוננו, פרנסנו וכלכלנו והרוחנו, והרחו לנו, ה' אלהינו, מהרה מכל צרותינו. ונא אל תצריכנו, ה' אלהינו, לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלאותם, כי אם לידיר הכלאה הפתוחה, הקדושה והרחבה, שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.